

Олена Крижановська

ПОПЕЛЮШКА СЕРЕД ОРХІДЕЙ, АБО ЗОЗУЛИНІ ЧЕРЕВИЧКИ СПРАВЖНІ

В усіх природних зонах України, лісах, степах, в Криму та в Карпатах, поблизу великих міст та у найвіддаленіших куточках заповідників зростає 66 видів орхідей. Орхідеї – єдина родина, всі види якої занесені до Червоної книги України.

Серед скромних європейських орхідей одна й справді дуже нагадує Попелюшку – орхідея-Зарічанин-Черевичком Циприпедіум, українською Зозулині черевички справжні (*Cypripedium calceolus* L.).

Це одна з найвідоміших та поширених орхідей Північної півкулі. Її народні назви: адамова голова, черевичок вапняковий (тому що полюбляє вапнякові ґрунти), венерин черевичок жовтий, зозулині чобітки, Мар'їн черевичок, півники, чобітки.

Погляньте на квітку Циприпедіуму, і ви зрозумієте, чому майже всі назви рослини пов'язані зі взуттям. „Губа” орхідеї завжди має якусь хиמרну форму. В Зозулиних черевичків округла „губа” зрослася так, що нагадує оксамитовий черевичок, або пантофлю. У перекладі з грецької назва „Циприпедіум” означає „Черевичок з

острову Кіпр” або „Черевичок Кіпріду”. Кіпріда – інше ім'я давньогрецької богині кохання Афродіти, або давньоримської богині Венери, яка за легендою народилася на Кіпрі. Усі тропічні родички Циприпедіума – Пафіопедіум, Фрагміпедіум, Селеніпедіум – теж „черевички”. У них яскраві великі чудернацькі квітки, зовсім не схожі на вбрання нашої „попелюшки”, у кожної – своя легенда, але всіх їх вирізняє зросла „губа-черевичок”. Зрозуміло тепер, звідки уточнення наукової назви Зозулині черевички справжні: в роду Зозулиних черевичків приблизно 50 видів!

В українських лісах ростуть лише справжні Зозулині черевички. Невеличка рослина 25–30 см заввишки із парами широких, овальних з гострими кінчиками листків квітне у травні-червні.

Розмножуються Зозулині черевички насінням або вегетативно – відростками кореневищ.

Перші три роки паросток розвивається з насіння під землею у симбіозі із спорами певного гриба. Лише на 3–4 рік виростає перший зелений листочок. Зацвітає орхідея на 15–17-му році життя. Тоді на ній вперше з'являється одна, зрідка дві квіттки. Квітка дуже нагадує м'який світло-жовтий черевичок із бордовими стрічками, наче зшитий для ніжки прекрасної крихітної лісової феї. „Черевички” бувають білі, червоні, із жовтими пелюстками, але в Європі це рідкість.

Квіти Зозулиних черевичків перехресно запилюють комахи. Потрапити всередину „черевичка” комасі легко, а от вибратися складніше. Рослина „користується” формою своєї „губи-пастки” та її яскравим кольором, щоб упіймати запилювача. Комаха провалюється в „черевичок” і виходить з пастки, гарантовано запилюючи квітку. Насіння зав'язується не щороку, а лише за теплої сухої погоди. До появи нової рослини з насіння мине ще не менше 15 років...

Якщо пощастить, справжні Зозулині черевички можна знайти будь-де: в Українських Карпатах, у Передкарпатті, в Розточчі, Опіллі, на Поліссі, у лісо-степу, гірському Криму. Вид поширений на Скандинавському півострові, у Центральній, Атлантичній та Східній Європі, на Уралі, у Південному Сибіру, на півдні Далекого Сходу, в Монголії, Китаї, Японії.

Ростуть „черевички” у світлих листяних і мішаних лісах, на узліссях, у чагарниках, на вапнякових ґрунтах. Попелюшка серед орхідей скромна та невибаглива. Не любить занадто вологих та занадто сухих місць, досить морозостійка, не потребує занадто яскравого сонця. Її єдиний природний захист від травоядних тварин – їдкий, неприємний на смак, але не отруйний сік. Рослина розвивається до першого цвітіння, тому до відтворення – багато років і треба „подбати”, щоб її випадково не з'їли. Але перед людиною тендітні Зозулині черевички беззахисні.

Красиву незвичну квітку активно зривають на букети. Чисельність їх з кожним роком зменшується в усьому світі. Першими забили на сполох швейцарці. Ще 1878 року вони занесли Зозулині черевички до переліку рослин, що охороняються державою. І це перший представник родини Орхідних, взятий під охорону. Зараз Зозулині черевички справжні охороняють в усіх країнах Європи. В Червону книгу України вид занесений у 1980 році.

Рослина рідкісна і потребує ретельної охорони, але ж нею можна милуватися! Зозулині черевички заслуговують не лише на збереження у природних умовах, а й на використання у культурі. Їх можна вирощувати у сад-

ках, так само як підсніжники, конвалії, едельвейси та інші дуже рідкісні та вразливі рослини. Зозулині черевички вирощують у Центральному ботанічному саду Національної академії наук України в Києві. Штучно вирощені рідкісні види згодом можна висаджувати назад у природу, відновлюючи їхню чисельність.

Дуже прикро, що на всіх ботанічних картах зазначено місця зростання Зозулиних черевичків поблизу великих міст, наприклад, під Києвом і навіть в лісах у межах столиці.

Ще кілька років тому ці орхідеї росли поблизу людей. Але сьогодні цей вид в околицях Києва відмічений як зникаючий. У жодному місці колишніх ботанічних спостережень поблизу столиці Зозулині черевички в природі неможливо знайти. Співробітники Національного природного парку „Голосіївський”, що розташований у межах Києва, занепокоєні зникненням цього виду з території парку і працюють над тим, щоб повернути Зозулині черевички в природу.

Що ж буде із Зозулиними черевичками далі? Що чекає на північну орхідею у недалекому майбутньому? Чи збережуться ці рідкісної краси „черевички” в лісі, чи зникнуть, розчиняться без сліду, так, як зникло святкове вбрання Попелюшки після дванадцятої години ночі? Але ж чарівні черевички залишилися...

Лише від нас залежить, яким буде кінець казки для живих, не кришталевих, але дуже гарних квіткових „черевичків”, що не одне тисячоліття надихають учених та поетів на створення легенд та казок про нашу скромну „попелюшку серед орхідей”.

Від редакції. Зозулині черевички справжні занесені до Червоної книги України, Додатку I Бернської конвенції про охорону дикої фауни і флори та природних середовищ існування в Європі та до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES).

